

Ablak

FÚZFASÍP (IX.)

A KÉP ÁRA

BORDÁS GYŐZŐ

Amikor Pichler Brodnál majd kétórai várakozás után átszállt a szarajevói keskenyvágányú vasúti szerelvény kocsijába, úgy érezte, mintha szűk cellába lépett volna. A folyosón bőröndje is alig fért el, kalapját meg majdnem leverte a függő gázlámpa. Az utasfülkébe is csak a nyakát összehúzza fért be. Első osztályú, számozott фуlke volt, hatszemélyesre tervezték, de már négyen is teljesen megtöltötték. A szomszéd fülkében is alig fért el egy házaspár két gyerekkel. Az apa, egy nagydarab ember, fekete posztópantallóban, fehér ingben, vörös fezzel a fején, az asszonyág gazdagon zsinórozott, csábító dolmányban. Csak úgy csillogott rajta a sok nyakék. Csupa gyöngy és arany volt, mintha teljes vagyonuk s a két eladósorba került lányuk teljes stafirungja is ott lett volna e mozgó kirakatban. Ezt a miniatúr aranyművesbazárt Pichler még az állomási restiben megfigyelte, ahová azért tért be, hogy falatozzon. Aztán csak egy hárssteát ivott. Azt legalább fertőtlenítették, gondolta. S itt elegyedett beszédbe egy Pécs környéki bányászcsaláddal, akik Kakanjba utaztak, mert a férfi ott teljesített szolgálatot. A szénbánya fővájára volt.

A két család és Pichler töltötte meg az első osztály három fülkéjét. Őket előbb engedték ki a peronra, míg a többi utasnak a váróteremben és az állomást körülvevő kerítés mögöl kellett kivárnia az úri nép beszállását, csak azután adhatták le kosaraikat és nagyobb poggyászukat a szerelvény utolsó, nyitott kocsijába, s ülhettek a kényelmesnek aligha mondható vagonokba.

Alighogy elhelyezte bőröndjét a festő, és helyet foglalt a zöld posztóval borított fapadon, máris indult a vonat. Nem tudta mire vélni a sietséget, hiszen hosszú várakozása alatt tapasztalhatta, hogy itt az emberek szívesen töltik idejüket békés semmittevéssel. Igazolva látta

azt, amiről Horvay postamester világosította föl még Pesten: a bosnyák ember életében a legfőbb a kényelem. – Nemcsak a hír járja róluk, hanem való igaz – mesélte a szarajevói postamester –, azért ülnek be a kafanába kávézni és pipázni, hogy legyen hol sokáig nagyokat hallgatni.

Sok légy van a fülkében, állapította meg Pichler. Ezeket a potyautasokat az állomáson szedte föl a vonat, jóllakottan, mert rájárhattak a Zágrábba és Vinkovciba utazó kereskedők körtéjére és szilvájára. Csak azt nem értette, miért húzták föl a vonatablakokat indulás előtt. De nem volt ideje a legyekkel törődni, mert két lila sapkás bocskoros lépett be hozzá, erősen törve a német nyelvet, pecsétgyűrűt kínáltak neki. Nem voltak erőszakosak, elhárító mozdulatára azonnal odábálltak. Aztán a cukrász jött törökmézzel, nem sokkal később meg egy fiú bojtos sapkában limonádéskannával, amelyen egy nagy meritőkanál és egy alumíniumbögre lógott. Mindannyian sértődés nélkül távoztak.

A legyek viszont maradtak. Nem repültek ki az ablakon, hiába eresztette le nekik a vastag szíjra működő fakeretes üveget. Pedig a légörvénytől sem kellett volna tartaniuk, mint a gyorsvonatnál. Kalapjával kezdte hessegetni őket, de azok a szabadság helyett inkább az arcát és a fülét választották, ami most már bosszantotta is. Mind többször legyintett, majd a kalapjával is csapkodott. Egy óvatlan pillanatban kirepült a kezéből s perdülve egyet az ablakpárkányon, kipottyant.

Dühös lett, de csak egy kétségbeesett tekintet küldött a sírhalomnál nem magasabb töltésre, a furcsa ívben tekergő félkalap után, és máris keresztet vetett rá. Ez az utazás is jól kezdődik, bosszankodott.

Még el sem tűnt a kalapja a szemé elől, éles füttyöt hallott, a vonat lassítani kezdett, és megállt. Mindez egy perc műve volt. Pichler az ablakból látta, amint a kalauz leszáll, és megy a kalap után. Zöld sapkája szinte beleveszett a tájba, amely itt meg olyan szelíd volt, mint otthon. A kormos mozdonyvezető parányi ablakából kihajolva figyelte lustán, mikor kap jelet az újraindulásra.

Állt meg már vele vonat kis falusi állomáson, nőügyben, bakterral kötött cinkosság eredményeképp, de ilyet, hogy egy kalap miatt! Szinte nem hitt a szemének.

A jegykezelő széles mosollyal lépett be hozzá, mozdulataiból kivehette, örül, hogy szívességet tehetett neki. Elővette a pénztárcáját, de a kalauz szabadkozott. Valamit magyarázott, amiből Pichler csak annyit értett: „Limunadu.” Intett, jól van, majd kifizeti. Jött is a fiú az áráért.

Betegségéről és lelkét nyomó minden bajáról megfledkezett ezekben a percekben, mert máris élt benne az első kép. Előkotorta jegyzetfüzetét, vázolta a limonádét kínáló kisfiút, aki az ajtókeretben állt, szutykosan, sapkával a fején. Tulajdonképpen azért utazott, hogy régi vágyát valósítsa meg: megfesteni Boszniát. Még kezdő korában ültette el benne ezt a gondolatot első pártfogója és tanítója, Eisenhut Ferenc, aki a nyolcvanas években végigutazta ezt a vidéket, sok képet festett, aztán Törökország felé vette útját. Pichler igaztalannak érezte, hogy ma már csak a Gül Babájáról vesz tudomást a művészettörténet, a többről megfledkezik.

Még egy oka volt annak, hogy rászánta magát erre az útra. Invitálója nem más volt, mint maga Ferenc József. Vagy tíz éve történt – hányszor megírta ezt önéletrajzában, igaz, mindig csak a jó reklám reményében, különösen ha egyházi megrendelésekre pályázott –, hogy a király megdicsérte a képét. Még hogy megdicsérte, meg is akarta venni!

A Műcsarnok kiállítását tekintette meg a király, oldalán a trónörökösrel és nagy kíséretével. Hosszasan időzött egy kép előtt. – A tiéd volt – mesélték neki később a jelenlevők –, s utasította szárnysegédét, hogy vegye meg. Azonnal el is akarta vinni. De a kép már el volt adva. Egy bizonyos Säxlener nevű műkereskedő két nappal hamarabb lefoglalta. Ferenc József dühös lett, amikor ezt a tényt tapintatosan bár, de közölték vele, saját törvénye ellen viszont nem cselekedhetett. Wilhelmet ábrázolta a kép, ki más, póttartalékosként, rongyos mundérban, a szájából szinte világító pudvás fogaival.

Híre ment a király sikertelen üzletének, s ez növelte Pichler tekintélyét, még a művészvilágban is, amely egyébként nem sokat adott az ilyen ítéletekre. Csak a jó orrú műkereskedő, Schveng Antal rokona fogott azonnal gyanút, hogy talán nem is művészi értéke miatt akarta a király megvenni a képet. Meg is volt hozzá a saját teóriája: – Őfelségének nem a képed tetszett. Osztrák – magyar katona nem lehet rongyos ruhában, ezért akarta eltüntetni a festményt –, mondta, amivel elültette ugyan a gyanút Pichlerben is, de a festőnek nem volt kellő kritikai érzéke saját képeinek elbírálásához. Olyan volt, mint a legtöbb fiatal költő, akinek mindig a legújabb verse a legjobb. Így volt ez annak idején az Utolsó gyufa című festményével is, amelyet még a századforduló előtti évben küldött el ugyancsak a Műcsarnok kiállítására, de visszautasították. Aztán meg látni sem akarta, inkább odaajándékozta a biciklistabajnok Bachmann Zsiga barátjának, emlékül, hogy körülkarikázta a fél világot. A Wilhelm-kép is vadonatúj volt. De hogy növelje esélyeit a zsűri előtt, álneven küldte be. S lám, az új név megtette a magáét. Pichler arra nem gondolt, hogy a

régebbivel ellentétben ez már igazi alkotás volt, erőteljes és meggyőző, még ha a falu bolondját ábrázolta is.

Erre a sikerére építette újra művészi pályáját, jó alapra, mert azután garmadával kapta a megrendeléseket, és a sok munka valóban kiváló festőt csinált belőle. Be is választották az induló Művészház vezetőségébe, a felügyelőbizottságba, állított ki Palánkától Ungvárig, amerre csak akart. Mert ekkor név volt már a Pichler a művészvilágban. Meg is volt győződve róla, hogy az új Művészház palotaavató kiállításán ott lesz mind a nyolc képe, hiszen most már a legnagyobbakhoz tartozónak érezte magát. S ez okozta betegségét. Voltak már apró szívbántalmi, panaszkodott is otthon Kovács doktornak, aki viszont Reiter-betegségéből akarta előbb kigyógyítani, amiről eleinte még valami sokkal rosszabbat sejtett. A bőr elváltozásában és szarusodásában előbb valami szifiliszgyanús betegségre gondolt, aztán kiderítette, mégsem az. A szívével nemigen törődött, mert meg volt győződve róla, hogy aritmiáját kimerültsége okozza.

Horvay Lászlóval is a szíve hozta össze a Húvösvölgyi Szanatóriumban. A postamester a feleségét kísérte föl gyógykezelésre, s többször együtt várakoztak a szívorvosra. Pichler fölajánlotta, megfesti a portréjukat. Horvayéknak tetszett az ötlet, két délután pózoltak neki. Abban maradtak, a pesti kiállítás bezártával személyesen viszi el nekik a képet a boszniai fővárosba. Ez a festmény valóban ott volt a kiállítási csarnok falán még egy kép társaságában. Viszont sehol a Fürdőzők sorozata, amit Pichler immár élete fő művének tekintett, s ettől lett olyan rosszul még a hivatalos megnyitó előtt, hogy Schveng taxival vitette kórházba, ahol enyhébb szívszélhűdéssel tartották bent két napig.

Közvetlenül rosszulletét megelőzően még idegesen föllapozta a vastag kalauzt, amely éppen akkor érkezett meg a nyomdából, s meggyőződhetett róla, hogy a Fürdőzőket kiselejtezték. Azt is láthatta, hogy az eladásra kínált Az ének című festményét ezer koronára taksálták. Sok pénz volt ez. Ami az árakat illeti, ott volt egy sorban Egryvel, Körmendi-Frimmel és Boromisza Tiborral, s több volt, mint mondjuk, Aiglonéi. Viszont jóval olcsóbb a fantasztikus hatezer koronáért kínált Rippl-Rónaíknál és Csók Istvánoknál. Hogy Vaszary festményét, a Lázár föltámadását is hatezerre becsülték, és a legolcsóbb Mednyánszky ért annyit, mint az övé, ezt nem tudta lenyelni.

Ha akkor Pichler azonnal beletörődik e számokkal kifejezett értékítéletbe, s elfogadja a vitathatatlan tényt is, hogy benyújtott sorozatában a tapasztalt szem valóban fölfedezhette a kernstoki hatást, nem kerül kórházba.

Schveng Antal a betegágyánál azt ajánlotta neki, utazzon el valahova pihenni. Ekkor jutott eszébe Szarajevó, és a király is, aki annak idején állítólag azt mondta: „Önöknek van párját ritkító, eredeti zenéjük meg földből kinövő irodalmuk, de a festészetben nincs kitekintésük. Miért nem járják az osztrák hegyeket, az Adriát, s fedezik fel az egzotikus bosnyák embereket?”

Alig várta, hogy vége legyen a kiállításnak, visszakapja a képet, és utazhasson. Vérébeli festő volt, s elhatározta, olyasmit fog festeni, amit ezek itt nem is láttak. Hogy Boszniát ő is csak Eisenhut tolmácsolásában ismerte, nem zavarta. Biztos volt benne, hogy ott megtalálja a témáját. Fölhívta a postamesteréket, bejelentette jövetelét. A kép szabályosan összegöngyölítve ott lapult a bőrröndjében, míg a kávédarálóra emlékeztető mozdony mind jobban dobogva kapaszkodott a hegyekben. A vonat addig csak sípolt, itt viszont már valódi füttyé ércesedett a hangja. Ki is tódult minden falu népe az érkezésére.

– A hír ide vasúton érkezik a leggyorsabban, ezért a tumultus minden állomáson – magyarázta neki a postamester. – Azt mondják, háború lesz.

Pichler e bajsejtelmennek semmi nyomát nem tapasztalta. Nyugodt, békésen élő embereket látott a vonatablakból. Mintha mindenki a kávéházban élné le az életét, de vasárnap délután volt, és ezen nem kellett csodálkozni. Inkább a mind sűrűbben felbukkanó minaretteket nézte, és a színek tarkaságával foglalatосkodott. Maglajnál például a lakodalmasokat szemlélte a várakozás perceiben. A szivárvány minden színében pompáztak a női bugyogók és mellénykék, s csak úgy csillogtak a nyakban az aranytallérok. Ezt még a szomszédos asszonyosság is megirigyelhetné, gondolta. Valami tilinkószóra keringtek jobbra és balra vagy húsz-harmincan, egybefogódzva, nők, férfiak egyaránt.

Eszébe jutott otthon megírt levele. Elővette. Újraolvasta:

„Kedves Barátnőm!

Higgye el, meg szerettem volna látogatni, de orvosilag vagyok eltiltva mindennemű tevékenységtől. Teljesen tönkrementek az idegeim. Ezeket kell rendbe hoznom. A napokban el kell mennem valami fürdőbe, vagy olyan helyre, ahol a természetén kívül senkivel sem érintkezem. Dolgoznom sem szabad. Nem tudom, kibírom-e, különösen ha valamely érdekes táj vagy látvány erre inspirál. Vagy megszáll az iblet, amely semmit sem törődik az elrongált idegeimmel.

Ne csodálkozzon azon, ha legalább addig, míg jobban nem leszek, leveleim rövidebbek és tartalmatlanabbak lesznek. Beteg vagyok, de

még sokkal nagyobb kötelezettségek várnak rám, mint hogy ezzel ne törődjek.

Sokszor üdvözlöm, drága kis Barátnőm:

Pepi.”

Benne volt minden, amit közölni akart, kivéve a szívbántalmat. Erről nem akart beszélni sem. A levelet már másnap vihette a posta ugyanazon az úton, amelyen most ő ment. Micsoda fölösleges dolog, gondolta, nemhogy odaadtam volna Sauernek, hogy adja át. Mert ő is kijár elég sűrűn Kochán Alice-ékhoz, ő az asszony fő tanácsadója. Már ért a cukorrépa-ültetvényekhez is, a répubarkó kártékony hatását vizsgálja, és új szerekekkel kísérletezik. No, neki is írok majd egy lapot. Meg természetesen haza is.

El is képzelte, felesége mennyire el van most foglalva a fotografálással. Mert a fényképésznek, akár a papnak, a vasárnap a munkanapja. Az ő festészetéből nem lehet megélni, ezt elismerte, s gyengéd érzés fogta el felesége iránt. Maga előtt látta kisfiát is, szintén festőt szeretett volna faragni belőle, van tehetsége, első képei már ott voltak gimnáziumi kiállításának a szegletében.

A kora esti szél most kenyérillatot hozott felé, látta a szabadban épült kenyérsütő kemencét, s mögötte az udvar széles tornácán száradó gyapotot. Vasárnap este sütnék? – töprengett el. Nyilván mert hétfőn már kora reggel dolgozni mennek.

Még mielőtt teljesen besötétedett volna, a mozgó vonatról három legény ugrott le, amin már el sem csodálkozott. De azon igen, hogy a hegy túlsó odalán bevárták a szerelvényt, s visszaugrottak. Mind lassabban bírta a vicinális a magaslatot, s a monoton zötyögésben és sötétben egyenesen a múltba, valami letűnt világba vitte a vonat. Ez az érzés az éj leple alatt s a gázlámpa halvány pislogásában teljesen hatalmába kerítette.

Török fürdőben találta magát. Gazdája Konstantinápolyban nevelkedett, ahol még németül is megtanult. Amikor a fürdő előszobájába lépett, ahol kávét is lehetett kapni, több török ült, akik egymás közt arról beszélgettek, kik is a kalafátok. A gazda gyorsan előszólitotta a fürdőslegényt. Ez megnyitott egy kis üveges szobát, ahol levetkőzött. A kis szoba meg volt rakva kerevetekkel, amelyeken igen jó fekvés látszott lenni. Levetkezése után a fürdőslegény bejött, köpenyt tekert a derekára, a lábára meg fapapucsot adott.

A fürdő előszobájából egy másik szobába kísérte. Innen lépett be a magas, cukorsüveg alakú, kivágott fürdőbe, amelynek közepén három láb magas asztalszerű emelvény volt, teteje fehér, lapos

kövekkel volt fedve. Ez a kőasztal valójában izzasztókemence volt. Alig kezdett izzadni, a fürdőslegény dörzsölni kezdte, majd megropogtatta. Ezután illatos szappannal kente be, majd a falból érccsapon eresztett vizes kőedényhez vezette, hogy alatta tetszés szerint mosakodjon. Az egész fürdés majdnem úgy történt, mint az ottbani gőzfürdőkben, azzal a különbséggel, hogy ebben kővel történt a hevítés, amott meg a gőz melegével.

Miután megfürdött, ismét jött a szolgál, tiszta törülközőt hozott, fejét külön bekötötte, kivezette abba a szobába, ahol levetkőzött. Itt a kerevetre fektette szárítkozni. Aztán megkérdezte, kávét és pipát parancsol-e. Nargilét, amolyan vízpipát hozott neki.

Így feküdt majd egy óra hosszat. Ekkorra teljesen száraz lett. Háromszor annyit fizetett, mint amennyit a gazda kért. Pesten ennyi élvezetért a zsebóját is ott kellett volna hagynia.

Amikor kijött, a gazda értésére adta a törököknek, hogy a vendég pesti, magyar.

Madzsár! – kiáltott az egyik török, s szikrázó szemekkel rohant felé. Nyilván már néhány findzsa kávét s néhány pipa mákonyos dobányt elszívott, ölelni és csókolni akarta.

Az ölelkező török, magyarázta a gazda németül, módos kereskedő, olvasott ember, aki a magyar tránt lelkesedéssel viseltet. – Oszmán, madzsár, testvér! – mondta a török, és ő alig fejtette ki magát karjai közül!

Aztán a kávéházban találta magát. Nem olyanok, mint a párizsi, bécsi vagy pesti kávéházak, melyek a társaság különböző osztályainak gyülekezőhelyeül szolgálnak. Az utcára széles faerkély nyílt, pontosabban az egész erkély farostélyzattal készült, festetlen, faragott volt, ahogyan a török ácsnak jónak tetszett. Az erkélyszobában, ahonnan az utcára lebetett látni, alig hat hüvelyk magas és négy láb széles, gyékénnyel terített fenyőfa díványon foglalt helyet a török vendégek serege. Amint ő ügyetlenül leült, kávét és pipát hoztak. A kávédzsi tudta a kötelességét. A vendégek mindannyian tisztas arcú turbános férfiak vagy vörös fezes katonák voltak, akik keresztbe tett lábbal ültek a díványon. Papucsaik a dívány mellett sorjázta, illetlenség papucsos lábbal ülni a díványra. Idegennek és lovas katonának ezt a szabálytalanságot elnézték. A török csakugyan komoly, szófukar, ritkán szól egyet-kettőt, mintha mindig csibukja füstjéről gondolkozna. De miért csodálkozni ezen, magyar ember is azt tartja: ha gondolkodni akarsz, gyújts rá!

Valami régi olvasmányélményéből jött ez az álom, meg Eisenhut meséiből, de bemelegítőként az elkövetkező napokhoz, amelyben a

török fürdőt és nem egy kávéházat is meg kellett látogatnia vendéglátójával, nagyon megfelelt. A posta, amelynek vendégszobájában elszállásolták, szakasztott olyan volt, mint bármelyik pesti középület. Közvetlenül az annektálás után készült, úgyhogy Morvayék már az új épületbe költöztek be.

– Ezt a szót itt nemigen szeretik – magyarázta a házigazda Pichlernek. Mint ahogy Ausztria védnökségét sem. Azt mondják, az odaítáik jobban tették, hogy Pétervárral szövetkeztek, mert az messzebb van. Pedig, higgye el, nincs igazuk, mi itt azóta vasutat, iskolákat, kórházakat építünk. Látja, ezt a postát is nekünk köszönhetik.

– De a bányákat is mi tartjuk – vágott közbe Pichler.

– Ja, kérem, ára van mindennek.

Pichlert, persze, a dolgok politikai vonatkozása nem érdekelte, ezt az egyet nem szerette. Ezért választotta inkább a sétákat. Élvezte is a hepehupás utcákat, fölfedezte a szőnyegkészítőket, akik háromszög alakú mintákban éltek ki fantáziájukat, a gölöncséreket, a rézműveseket. Figyelte a bosnyák embereket: arcuk nem fejezett ki semmi szellemet, de a munkájuk igen, állapította meg.

Azt is látta, hogy a szerb abban különbözik a töröktől, hogy nem turbános, és fezt visel. Viszont mind bugyogósak. Romlatlanok, tisztességesek, és az adott szót, már amennyire megítélhette, szentségnek tekintik. Ez már csak az elmaradottabb vidékek jellemzője, gondolta.

A jaszikcsü, azaz a nagy turbános, pisztolyát az övében tartó rendőr, magyarázta, honnan indul a fogat Ilidžára. A lovaknak nemes a tartásuk, nagyszerű a csontozatuk. Máris kezében volt a jegyzetfüzet: a szőnyegkészítő, a patkolókovács, a bazár előtt üldögélő, unatkozó kereskedő után bekerült a rendőr meg ez a két ló is. Az erősen lejtő utcán gyerek vékonyabb hasábfával megrakott szamarat vezetett, odább tekervényes sikátorokban asszonyok fejükön vitték pogyászukat. Kész kiállítás.

Ilidža nem egy Baden-Baden, de a nyugalma mélyebb. Egy nagy kőasztalon Pichler a vázlatai alapján neki is látott a munkának. Lesz ezekből hatezer koronás kép! Még a borbélyát is elküldte. – Majd csak holnap borotválkozom – mondta neki.

Ebédje török módra készült, íztelen volt, azt is visszaküldte.

(Folytatjuk)